

TOMASZ GMEREK, *Polityka apartheidu w szkolnictwie RPA. Geneza, rozwój i konsekwencje*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017, ss. 290

Najnowsza książka Tomasza Gmerka zatytułowana *Polityka apartheidu w szkolnictwie RPA. Geneza, rozwój i konsekwencje* stanowi oryginalne studium z pedagogiki porównawczej oraz socjologii edukacji. Jest ona kontynuacją wcześniejszych rozważań autora z tego zakresu, których rezultatem były między innymi następujące opracowania: *Szkolnictwo wyższe w krajach skandynawskich. Studium z pedagogiki porównawczej* (Poznań 2005), *Społeczne funkcje szkolnictwa w Finlandii* (Poznań – Leszno 2007), *Edukacja i nierówności społeczne. Studium porównawcze na przykładzie Anglii, Hiszpanii i Rosji* (Kraków 2011) oraz *Edukacja i tożsamość etniczna mniejszości w obszarach podbiegunowych (studium socjopedagogiczne)* (Poznań 2013). Recenzowana książka przedstawia różnorodne aspekty relacji pomiędzy edukacją a procesami segregacji rasowej w Afryce Południowej. Problem ten nie był do tej pory podejmowany w polskiej literaturze, tak więc dzieło to stanowi istotny wkład do dorobku polskich nauk o edukacji zarówno z uwagi na jej nowatorstwo, jak i wysoki poziom merytoryczny.

Konstrukcja pracy opiera się na klasycznym układzie rozprawy naukowej. W jej zakres wchodzi: wstęp, cztery rozdziały, zakończenie, bibliografia, spis map, tabel, schematów i wykresów oraz streszczenie w języku angielskim. Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie teoretyczne, gdzie scharakteryzowano podstawowe kategorie pojęciowe, jak rasizm oraz segregacja rasowa, które wykorzystane zostały w późniejszych analizach. Autor wyjaśnia w nim także szczegółowo znaczenie terminu *apartheid*, podkreślając, że stanowił on zinstytucjonalizowaną formę segregacji, jaka funkcjonowała na poziomie narodowym w Afryce Południowej, a jej podstawą była doktryna odrębnego rozwoju poszczególnych kategorii rasowych, zmierzająca do potwierdzania nadrzędności białej rasy nad

rasami pozostałymi. W rozdziale tym zostały również opisane niektóre problemy dotyczące segregacji rasowej i procesów stratyfikacji społecznej, w której priorytetową rolę odgrywa kategoria rasy. Wreszcie, autor dokonał przeglądu wybranych teorii zamknięcia społecznego mówiących o mechanizmach warunkujących procesy wykluczania przedstawicieli poszczególnych kategorii społecznych. W tym kontekście nawiązuje on do prac Maxa Webera, koncepcji F. Parkina, teorii monopolizacji i wykluczenia Raymonda Murphy'ego oraz koncepcji kredencjalizmu stworzonej przez R. Collinsa. Rozdział ten należy ocenić bardzo wysoko. Przedstawione w nim treści są bardzo bogate merytorycznie i dają dobry wgląd w zjawiska analizowane w kolejnych częściach książki.

Kolejny rozdział poświęcony został genezie i rozwojowi szkolnictwa w Afryce Południowej w latach 1652-1948. Autor prowadzi analizę problemu od czasów kolonizacji obszarów znajdujących się wokół Przylądka Dobrej Nadziei przez osadników holenderskich, przechodząc następnie do ukazania wybranych aspektów historycznych polityki segregacji rasowej, które oddziaływały na funkcjonowanie systemu edukacyjnego aż do roku 1948. Rozdział ten porusza cztery główne zagadnienia. Pierwsze z nich dotyczy powstawania szkolnictwa w Afryce Południowej w kontekście jej systematycznej kolonizacji. Następnie autor przedstawił rys historyczny kształtowania się sytuacji językowej. Trzecie zagadnienie traktuje o początkach formowania się zawodu nauczyciela w Afryce Południowej. Natomiast ostatnia kwestia, jaka została scharakteryzowana w trzecim rozdziale, dotyczy rozwoju południowoafrykańskiego szkolnictwa wyższego. Wszystkie wymienione powyżej zagadnienia odnoszą się do głównego problemu książki, a więc segregacji rasowej w Afryce Południowej, jaka przebiegała stopniowo wraz z rozwojem państwowości, procesami industrializacji i instytucjonalizacji, prowadząc do powstania w roku 1948 politycznego systemu *apartheidu*, w którym kategoria rasy stała się wyznacznikiem funkcjonowania zarówno poszczególnych jednostek, jak i grup społecznych. Również w przypadku tej części książki ocena jej jest wysoka przede wszystkim ze względu na bardzo dobrze uargumentowane analizy autora.

Rozdział trzeci, kluczowy z punktu widzenia tytułowego problemu pracy, zawiera analizę funkcjonowania instytucji edukacyjnych w systemie *apartheidu*. Dotyczy ona zatem przedziału czasowego – od roku 1948 do 1994, czyli daty zniesienia polityki segregacji rasowej w Republice Południowej Afryki. Analiza ta przeprowadzona została w kontekście wybranych procesów społecznych, kulturowych, demograficznych, ekonomicznych oraz politycznych i jej głównym celem jest ukazanie społecznych funkcji szkolnictwa w systemie *apartheidu*. Rozdział składa się z sześciu głównych zagadnień, które pozwalają czytelnikowi na poznanie oraz zrozumienie mechanizmów działania oraz roli edukacji w systemie politycznym opierającym się na segregacji rasowej. Pierwsze z nich odnosi się do wybranych kontekstów rozwoju szkolnictwa w okresie *apartheidu* w Afryce Południowej. Autor zwraca szczególną uwagę na funkcjonowanie wielu jego podsystemów. Następnie przedstawione zostało zjawisko wykorzystywania socjalizacyjnej funkcji szkolnictwa w celu wzmacniania politycznych założeń *apartheidu* poprzez indoktrynację młodzieży rasistowską ideologią. Trzeci problem dotyczy

selekcyjnej funkcji edukacji wykorzystywanej w ramach polityki *apartheidu* do bezpośrednich oraz celowych procesów dyskryminacji reprezentantów niebiałych kategorii rasowych, zwłaszcza przedstawicieli rasy czarnej. Kolejna kwestia skupia się na uwarunkowaniach kształtowania się polityki językowej w południowoafrykańskim szkolnictwie bazującym na segregacji rasowej. Zagadnienie piąte natomiast zostało poświęcone problematyce kształcenia nauczycieli w czasach obowiązywania systemu *apartheidu*. Wreszcie, autor dokonał analizy działania oraz przeistoczeń segregowanego rasowo szkolnictwa wyższego, zwracając szczególną uwagę na funkcje edukacji na poziomie wyższym w kontekście społeczeństwa *apartheidu*. Rozdział ten, podobnie jak i poprzednie, zasługuje na pozytywną notę i uznanie, biorąc zwłaszcza pod uwagę kompleksowość podjętych rozważań na temat funkcjonowania systemu edukacyjnego w polityce *apartheidu* i niezwykle różnorodną bazę źródłową, z wykorzystaniem której autor przedstawił zarówno wiele aspektów, jak i konsekwencji wprowadzenia oraz działania zinstytucjonalizowanej formy segregacji rasowej na poziomie państwowym.

Czwarty, ostatni już, rozdział prezentuje przekształcenia szkolnictwa w Republice Południowej Afryki po 1994 roku. Wtedy też miała miejsce delegalizacja systemu *apartheidu*, która zapoczątkowała transformację ustrojową. Autor przedstawił w nim sześć głównych zagadnień, które w sposób analogiczny nawiązują do obszarów problemowych zawartych w dwóch poprzednich rozdziałach. Pierwsze z nich odnosi się więc do wybranych kontekstów współczesnego systemu edukacji w RPA, drugie zaś do przemian w założeniach socjalizacyjnych funkcji edukacji w okresie transformacji. Kolejny problem skupia się na selekcyjnej funkcji szkolnictwa oraz procesach integracji rasowej w szkolnictwie w RPA. Autor w tym przypadku zwrócił uwagę na zmiany w kształtowaniu się nierówności społecznych, a istotną kwestią jego rozważań stały się zjawiska desegregacji w zreformowanym systemie edukacji. Czwarta kwestia w zamykającym pracę rozdziale dotyczy wybranych kontekstów współczesnej sytuacji językowej w szkolnictwie w Republice Południowej Afryki. Następnie autor przedstawił zmiany w sposobach kształcenia nauczycieli i ich funkcjonowania w świetle demokratycznych przemian związanych ze zniesieniem polityki segregacji rasowej. Natomiast ostatnie zagadnienie skupia się na analizie wybranych kontekstów przekształceń współczesnego szkolnictwa wyższego odnoszącej się do zjawiska zróżnicowania rasowego. Autor podjął próbę wskazania, jak segregacja rasowa w szkolnictwie wyższym w ramach systemu *apartheidu* wpłynęła na funkcjonowanie obecnego systemu edukacji wyższej w Republice Południowej Afryki. Rozdział ten oraz przeprowadzone w nim wysokiej jakości rozważania, tak samo jak i poprzednie, zasługuje na pełną aprobatę.

Podsumowując, recenzowana praca stanowi bardzo wartościową i bogatą pod względem merytorycznym rozprawę naukową. Autor wykorzystał niezwykle różnorodną i reprezentatywną literaturę przedmiotu, która stanowiła znakomitą podstawę do jego analiz. Chciałabym także zwrócić szczególną uwagę na konsekwentnie realizowaną logikę narracji, opierającą się na systematycznej analizie zagadnień dotyczących relacji pomiędzy edukacją a polityką *apartheidu* w Afryce Południowej, której autor dokonał w rozdziale drugim, trzecim oraz

czwartym i zorientował ją wzdłuż ramy czasowej, zapewniając odbiorcy chronologiczny i tym samym przejrzysty charakter treści zawartych w opracowaniu. Na pochwałę zasługuje również estetyczna okładka i znakomita redakcja. Na zakończenie chcę podkreślić raz jeszcze niezwykle nowatorstwo książki, jej wysoki poziom naukowy, znakomity styl pisarski autora oraz jego erudycję. Jestem przekonana, że książka ta spotka się z bardzo pozytywnym przyjęciem ze strony polskich socjologów edukacji i pedagogów porównawczych.

Anna Sobczak